

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԵՌԱԿԱ ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԸ ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ ՆԱԽԱԳԾՈՒՄ

ՄԵՐԳԵՑ ՄԵՂՐՅԱՆ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի¹ կիրառման հարուստ փորձը ցույց է տալիս, որ խախտված քաղաքացիական իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության գործող դատավարական կառուցակարգերը դեռևս ծանրաշարժ են, ժամանակատար ու ծախսատար, երբեմն էլ՝ թերի, ինչը հարուցում է քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների դժգոհությունը, բացասաբար է անդրադառնում դատարանների ծանրաբեռնվածության և դատական իշխանության հեղինակության վրա, կասկածի տակ է դնում արդարադատության արդյունավետությունն ու որակը:

Աշխարհի շատ երկրներ, բախվելով քաղաքացիական գործերի ծավալների կայուն դինամիկ աճի և որպես հետևանք նաև՝ դատարանների գերծանրաբեռնվածության խնդիրներին, մշակել և ներդրել են դատավարական տարաբնույթ կառուցակարգեր, որոնք թույլ են տալիս կրճատել գործերի քննության տևողությունը, խնայել դատական համակարգի ռեսուրսները և նվազեցնել դատարանների բեռնվածությունը²:

«Ավանդական» վարույթի հետ մեկտեղ՝ պարզեցված և արագացված դատավարական ձևեր ներդնելու միտումը նկատվում է ոչ միայն ազգային մակարդակներում: Միջազգային կազմակերպությունները և անդրազգային կազմավորումները մշակել և ընդունել են մի շարք ակտեր, որոնք ևս հետապնդում են նշված նպատակը: Դրանցից հարկ է հատկապես նշել Ամերիկյան իրավունքի ինստիտուտի (ԱԻԻ) կողմից 2004 թվականի մայիսին և Մասնավոր իրավունքի միասնականացման միջազգային ինստիտուտի (ՄԻՄԻ) կողմից 2004 թվականի ապրիլին ընդունված «Անդրազգային քաղաքացիական դատավարության սկզբունքները»³:

¹ Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998.09.09/20(53), ՀՕ-247: Այսուհետ՝ ՔԴՕ:

² Տե՛ս **Чуваева Е. В.** Упрощение и ускорение процесса как способ обеспечения доступа к правосудию, https://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2015/data/7148/uid_37283_report.pdf

³ Տե՛ս <http://www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf>: Այսուհետ՝ «Սկզբունքներ» կամ «Անդրազգային սկզբունքներ»: Հարկ է նկատել, որ փաստաթղթի նախաբանում նշվում է, որ Սկզբունքները առևտրային վեճերը դատական կարգով լուծելու **անդրազգային ստանդարտներ են**, որոնք հավասարապես կիրառելի են քաղաքացիական վեճերի շատ այլ տեսակների լուծման համար և կարող են հիմք հանդիսանալ քաղաքացիական դատավարության ոլորտը բարեփոխելու հետագա նախաձեռնությունների համար:

Ելնելով նշված հանգամանքներից՝ ՀՀ նախագահի 30.06.2012 թ. թիվ ՆԿ-96-Ա կարգադրությամբ հաստատված ՀՀ իրավական և դատական բարեփոխումների 2012-2016 թվականների ռազմավարական ծրագրով⁴ արդարադատության մատչելիության և ողջամիտ ժամկետներում գործի արդարացի դատական քննության իրավունքի համար անհրաժեշտ պայմաններ ապահովելը հռչակվեց որպես բարեփոխումների հիմնական նպատակներից մեկը, իսկ Ռազմավարական ծրագրից բխող միջոցառումների ցանկում նախատեսվեց նաև դատական քննության պարզեցված ընթացակարգերի կատարելագործումը (Ծրագրի հավելված, կետ 5.8):

Ի կատարումն Ռազմավարական ծրագրի պահանջների՝ ՀՀ արդարադատության նախարարության և Եվրոպայի խորհրդի փորձագիտական խմբի կողմից մշակված և ներկայումս շրջանառության մեջ դրված ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի նախագծում⁵ «Վարույթն առաջին ատյանի դատարանում» վերտառությամբ երկրորդ բաժնի շրջանակներում առանձնացվել է «Պարզեցված ընթացակարգեր» ենթաբաժին, որի առանձին գլուխներով նախատեսվել և կարգավորվել են չորս վարույթներ, այդ թվում՝ հեռակա դատաքննությունը, որը, ի տարբերություն արագացված դատաքննության և կարգադրության վարույթի, ՀՀ գործող ՔԴՕ-ի նորմերով նախատեսված չէ և որոշակի առումով նորույթ է ՀՀ դատավարական օրենսդրության համար:

Հեռակա դատաքննության էությունը: *Հեռակա դատաքննությունը կարգավորվել է «Հեռակա դատաքննություն» վերտառությամբ 36-րդ գլխի շրջանակներում, որն ընդգրկում է 254-257 հոդվածները:*

Հեռակա դատաքննության ինստիտուտը առկա է մի շարք իրավական համակարգերում: Տարբեր անվանումներով (հեռակա վարույթ, դեֆոլտային վարույթ և այլն) և որոշակի առանձնահատկություններով այն հաջողությամբ կիրառվում է ԱՄՆ-ում, Անգլիայում և Ուելսում, Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Նիդերլանդներում, ՌԴ-ում, Ուկրաինայում և այլ երկրներում:

Դատարան չներկայանալը միշտ էլ դիտվել և ներկայումս էլ դիտվում է որպես դատական իշխանության կամքը չկատարելու միտում, հասարակական կարգի դեմ ոտնձգություն, մեղավոր վարքագիծ, որը չներկայացողի նկատմամբ պետք է առաջացնի տարբեր սանկցիաներ⁶:

Անդրազգային սկզբունքների 17.3 կետը դեֆոլտային (հեռակա) վճիռ կայացնելը դիտում է որպես դատարան ներկայանալու պարտա-

⁴ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2012.07.11/33(907), Հոդ.827: Այսուհետ՝ Ռազմավարական ծրագիր:

⁵ «Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի նախագիծը (այսուհետ՝ Նախագիծ), տե՛ս http://moj.am/storage/files/legal_acts/legal_acts_525118627441_Qagh.dat_final-11.01.2016.pdf

⁶ Տե՛ս Ռ. Գ. Պետրոսյան, Դատարանը և քաղաքացիական դատավարությունը Արևելյան Հայաստանում XIX-XX դարերում, Եր., 2001, էջ 458-459:

կանությունը չկատարելու համար դատարանի կողմից գործին մասնակցող անձանց նկատմամբ կիրառվող իրավաչափ պատժամիջոց: Ըստ Սկզբունքների 15.1 կետի՝ հայցվորի դատարան չներկայանալու դեպքում դատարանը պետք է որոշում կայացնի գործով վարույթն ավարտելու մասին՝ առանց այն ըստ էության լուծելու, իսկ պատասխանողի կամ մեկ այլ կողմի դեմ, որն առանց հարգելի պատճառների չի ներկայանում դատարան, կարող է կայացվել դեֆոլտային (հեռակա) վճիռ (կետ 15.2), եթե հայցը ողջամտորեն հիմնավորված է ներկայացված փաստերով ու ապացույցներով և օրինական է բոլոր պահանջների մասով (կետ 15.3.3):

Եվրոպական երկրների դատավարական օրենսդրությունները ևս նախատեսում են որոշակի բացասական դատավարական հետևանքներ գործին մասնակցող այն անձանց համար, որոնք առանց հարգելի պատճառների չեն ներկայանում դատարանի կանչով: Հայցվորի չներկայանալը դատարան դիտվում է որպես «հրաժարում հետապնդումից» կամ ներկայացված պահանջից և հանգեցնում է «հայցի մերժման» (օրինակ՝ Գերմանիայում) կամ «հայցն առանց քննության» թողնելուն (օրինակ՝ Ռուսաստանում): Նման մոտեցում ցուցաբերվել է նաև Նախագծում, որի 165 հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ դատարանը հայցը թողնում է առանց քննության, եթե ծանուցված հայցվորը կամ նրա ներկայացուցիչը չի ներկայացել երկու հաջորդական դատական նիստերին և չի ներկայացրել գործի քննությունը հետաձգելու կամ գործն իր բացակայությամբ լուծելու վերաբերյալ միջնորդություն, և պատասխանողը չի միջնորդել շարունակելու գործի քննությունը:

Հեռակա դատաքննությունը (հեռակա կամ դեֆոլտային վճիռ կայացնելու հնարավորությունը), ըստ էության, հայցն առանց քննության թողնելու համարժեքն է: Եթե պատասխանող կողմն անհիմն չի ներկայանում դատարան, չի արձագանքում հակառակ կողմի պահանջներին ու փաստարկներին կամ բավարարվում է պատասխան ներկայացնելով, դա վկայում է ներկայացված հայցապահանջը, դրա հիմքում ընկած փաստերը, հակառակ կողմի փաստարկներն ընդունելու, դրանք վիճարկելու հիմքեր չունենալու, դատական պաշտպանության իրավունքից օգտվելու ցանկության բացակայության, իսկ հազվադեպ՝ հայցի անհիմն և մերժման ենթակա լինելու հարցում նրա համոզվածության և իր պաշտպանության վրա ռեսուրսներ անտեղի չծախսելու ցանկության մասին:

Հեռակա դատաքննությունն ընդհանուր առմամբ կարելի է բնորոշել որպես քաղաքացիական գործի քննության և լուծման պարզեցված կարգ, որը հայցվորի համաձայնությամբ կիրառվում է այն դեպքերում, երբ դատական նիստի ժամանակի ու վայրի մասին պատշաճորեն ծանուցված պատասխանողը չի ներկայացել դատարան և չի ներկայացրել գործի քննությունը հետաձգելու, գործն իր բացակայությամբ՝ ներկայաց-

ված փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա քննելու կամ դատական նիստն իր բացակայությամբ անցկացնելու մասին միջնորդություն: Վարույթի պարզեցումը կատարվում է այն բանի հաշվին, որ դատարանը ստանում է նախապատրաստական փուլում գործի դատաքննությանն անցնելու և գործում առկա ապացույցների հետազոտության արդյունքներով վեճն ըստ էության լուծելու հնարավորություն՝ չկաշկանդվելով պատասխանողի և նրա դիրքորոշման բացակայությամբ:

Հեռակա դատաքննություն կիրառելու հիմքերը: Նախագծի 254 հոդվածը սահմանել է պարզեցված վարույթի թույլատրելիության մի քանի պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում դատարանը կարող է կիրառել հեռակա դատաքննություն:

1) *Պատասխանող կողմը պատշաճ կերպով ծանուցվել է նախնական դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին:* Եթե գործի նյութերում բացակայում են պատասխանողի ծանուցված լինելը հավաստող ապացույցներ, դատարանն իրավունք չունի կիրառելու հեռակա դատաքննություն և ընդհանուր կանոնի ուժով պարտավոր է գործի քննությունը հետաձգել: Ընդ որում, եթե գործով մասնակցում են մի քանի պատասխանողներ, նրանցից յուրաքանչյուրը պետք է պատշաճորեն ծանուցված լինի նախնական դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին:

2) Դատարանը կարող է արագացված դատաքննություն կիրառել այն դեպքերում, երբ ծանուցված պատասխանողը՝

ա. *չի ներկայացել նախնական դատական նիստին,*

բ. *չի ներկայացրել նիստը հետաձգելու, գործն իր բացակայությամբ ներկայացված փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա քննելու կամ դատական նիստն իր բացակայությամբ անցկացնելու մասին միջնորդություն:*

Գործին մի քանի պատասխանողների մասնակցության դեպքում հեռակա դատաքննություն կարող է կիրառվել նախնական դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին պատշաճորեն ծանուցված բոլոր պատասխանողների չներկայանալու և նրանց կողմից նշված միջնորդությունները չներկայացնելու դեպքում (254 հոդվ., մաս 2):

Հարկ է նկատի ունենալ, որ ծանուցված պատասխանողի չներկայանալը դատական նիստին ոչ բոլոր դեպքերում է առաջացնում հեռակա դատաքննություն կիրառելու հնարավորություն: Ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին ծանուցված գործին մասնակցող անձի չներկայանալը դատական նիստին արգելք չէ գործի քննության համար (135 հոդվ., մաս 3):

Հեռակա դատաքննություն կիրառելու համար Նախագիծը կարևորում է պատասխանողի անգործության և անտարբերությանն հանգամանքը իր նկատմամբ հարուցված վարույթին (չներկայանալը և միջնորդություն չներկայացնելը): Եթե պատասխանողը կամ պատաս-

խանողներից որևէ մեկը, օգտվելով գործն իր բացակայությամբ՝ ներկայացված փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա քննելու, դատական նիստն իր բացակայությամբ անցկացնելու կամ գործի քննությունը հետաձգելու մասին միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքից (135 հոդվ., մաս 1-2, 142 հոդվ.), դիմում է դատարանին նման խնդրանքով, դատարանը չի կարող տվյալ գործը քննել այս կարգով նույնիսկ այն դեպքերում, երբ բացակայության պատճառները անհարգելի ճանաչելով՝ մերժում է ներկայացված միջնորդությունը: Նման դեպքերում նախնական դատական նիստը պետք է շարունակվի ընդհանուր կարգով, քանի որ, մի կողմից՝ թվարկված միջնորդությունները ներկայացնելու պարագայում դատարանը չի կարող վստահ լինել, որ պատասխանողը խուսափում է դատական նիստին ներկայանալուց, մյուս կողմից՝ նման միջնորդություններից որևէ մեկը ներկայացնելու փաստն ինքնին վկայում է այն մասին, որ նա չի հրաժարվում ընդհանուր կարգով հայցի դեմ պաշտպանվելու, հայցի դեմ առարկություններ, դրանք հիմնավորող ապացույցներ ներկայացնելու հնարավորությունից (չէ՞ որ ներկայացված միջնորդությունը մերժելու մասին տեղեկանալուց հետո նա կարող է մասնակցել հաջորդ նիստերին): Թվարկված միջնորդություններից յուրաքանչյուրի ներկայացումը վկայում է պատասխանողի ընդհանուր կարգով իր իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնելու ցանկության մասին, որի պարագայում հեռակա դատաքննություն կիրառելն անարդյունավետ կդարձնի տվյալ գործով դատաքննությունը: Չէ՞ որ հաջորդ դատական նիստին պատասխանողը կարող է ներկայացնել հայցի դեմ իր առարկությունները, այն հիմնավորող ապացույցները, ինչը, ի դեպ, Նախագիծը դիտարկում է որպես հեռակա դատաքննությունը դադարեցնելու և ընդհանուր կարգով գործի քննությունն իրականացնելու հիմք (256 հոդվ., մաս 1):

Ուշագրավ է, որ Նախագծի սկզբնական տարբերակում որպես հեռակա դատաքննություն կիրառելու հիմք նախատեսվում էր ծանուցված պատասխանողի չներկայանալը երկու հաջորդական դատական նիստերին: Մենք կողմնակից ենք նման մոտեցմանը առնվազն երկու պատճառով: Նախ՝ հաշվի առնելով կողմերի իրավահավասարության սկզբունքի պահանջները՝ կարծում ենք, որ կողմերի չներկայանալը դատական նիստին նրանց համար անբարենպաստ հետևանքներ պետք է առաջացնի հավասարազոր պայմաններում. եթե հայցն առանց քննության թողնելու հիմք է հայցվորի երկու հաջորդական դատական նիստերին չներկայանալը, ապա պատասխանողին վերաբերող կարգավորումները պետք է համարժեք լինեն: Բացի դրանից, գործով առաջին կամ հաջորդող դատական նիստից որևէ մեկին կողմի չներկայանալը և բացակայության պատճառների մասին դատարանին չհայտնելը շատ դեպքերում չեն կարող դատարանի մեջ համոզմունք ձևավորել, որ կողմը խուսափում է դատարան ներկայանալուց և չունի չներկայա-

նալու հարգելի պատճառ: Երկու հաջորդական նիստերին չներկայանալու պահանջ ամրագրելու դեպքում, մեր համոզմամբ, նվազագույնի կհասցվեն այն հնարավոր իրավիճակները, երբ կայացված վերջնական դատական ակտերը բեկանվում են այն պատճառաբանությամբ, որ կողմը զրկված է եղել իր դիրքորոշումն առաջին ատյանի դատարանում ներկայացնելու հնարավորությունից՝ իրենից անկախ պատճառներով: Նիստերից գեթ մեկին չներկայանալու և նշված միջնորդություններից մեկը չներկայացնելու հիմքով հեռակա դատաքննություն կիրառելը շատ նման է «պատասխանողի բացակայության փաստից օգտվելուն», ինչը, կարծում ենք, հեռակա դատաքննության ինստիտուտը կդարձնի անարդյունավետ: Նիստերից մեկին պատասխանողի չներկայանալու դեպքում դատարանը պետք է կամ ընդհանուր կարգով շարունակի գործի քննությունը նրա բացակայությամբ, կամ հետաձգի դատական նիստը՝ այն հաշվով, որ հաջորդ դատական նիստին պատասխանողը կարող է ներկայանալ կամ գոնե կներկայացնի տեղեկություններ իր բացակայության պատճառների մասին: Հաջորդող նիստին պատասխանողի չներկայանալու դեպքում միայն հավանականության բավականին մեծ աստիճանով կարելի է ենթադրություն անել գործի քննությանը պատասխանողի մասնակցելու ցանկության բացակայության մասին: Հակված ենք ենթադրելու, որ կայացված վերջնական դատական ակտերի կայունության հարցում մտահոգված դատավորները գործնականում հենց այսպես էլ կմոտենան հեռակա դատաքննություն կիրառելու հարցին:

3) Հայցվորը պետք է համաձայն լինի հեռակա դատաքննության:

Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ հեռակա վարույթի կարգով կայացված վճիռը հնարավոր կայունության առումով շատ ավելի ռիսկային է: Քննարկվող պարզեցված վարույթը կիրառելու մասին որոշում կայացնելու պահին ո՛չ դատարանը և ո՛չ էլ հայցվորը չեն կարող վստահ լինել, որ նախնական դատական նիստին չներկայացած պատասխանողի բացակայության պատճառները հարգելի չեն, և նա զրկված չէ այդ պահին դատարան ներկայանալու հնարավորությունից: Նախագծի՝ վերաքննիչ բողոքարկման իրավունքը կարգավորող նորմերի համաձայն՝ պատասխանողը վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելիս բողոքում բարձրացված հարցի կապակցությամբ կարող է ներկայացնել իր դիրքորոշումը և այն հաստատող ապացույցները, եթե առաջին ատյանի դատարանում զրկված է եղել դա անելու հնարավորությունից (327 հոդվ., մաս 3): Նման դեպքերում առաջին ատյանի դատարանի վճիռը ենթակա է բեկանման, եթե վերաքննիչ դատարանի գնահատմամբ ներկայացված ապացույցները էական նշանակություն ունեն գործի ճիշտ լուծման համար (335 հոդվ., մաս 2): Հետևաբար, առանց հայցվորի համաձայնության հեռակա դատաքննություն կիրառելը նրա համար կստեղծեր լրացուցիչ ռիսկեր, ընդ որում՝ իր կամքին հակա-

ռակ: Կարծում ենք, որ գործի քննության կարգը (ընդհանուր կամ հեռակա) որոշելիս հայցվորի կամահայտնությունը հաշվի առնելու պահանջը լիովին համապատասխանում է տնօրինչականության սկզբունքին:

Հնարավոր է իրավիճակ, երբ հայցվորը չներկայանա դատական նիստին՝ ներկայացնելով գործի քննությունը հետաձգելու կամ գործն իր բացակայությամբ՝ ներկայացված փաստաթղթերի և նյութերի հիման վրա քննելու կամ դատական նիստն իր բացակայությամբ անցկացնելու մասին միջնորդություն, իսկ պատասխանողն էլ, իր հերթին, չներկայանա դատարան, առանց ներկայացնելու իր բացակայության պատճառները: Քանի որ հեռակա դատաքննություն կիրառելու վերաբերյալ պահանջվում է հայցվորի հստակ ու միանշանակ կամահայտնություն, նման դեպքերում ևս հեռակա դատաքննություն կիրառվել չի կարող, և դատարանը, ելնելով իրավիճակից, կա՛մ պետք է հետաձգի նախնական դատական նիստը, կա՛մ շարունակի այն կողմերի բացակայությամբ:

Հաշվի առնելով հեռակա վարույթի առանձնահատկությունները՝ ենթադրվում է, որ հեռակա դատաքննության կարգով գործի քննությունը կատարելու վերաբերյալ համաձայնություն հայցվորը պետք է տա այն դեպքերում, երբ վստահ է իր ներկայացրած պահանջի իրավաչափության, այն ճշգրտելու (փոփոխելու) անհրաժեշտության բացակայության, ներկայացված հայցի հիմքերի ճշտության, լրիվության, ներկայացված ապացույցների բավարարության մեջ, ինչպես նաև նրանում, որ պատասխանողը չունի ներկայացված հայցի դեմ լուրջ առարկություններ, դրանք հաստատող ապացույցներ կամ, թեև ունի, չի կարող ներկայացնել դատական նիստին չներկայանալու հարգելի պատճառներ:

Հարկ է նկատել, որ հայցվորի համաձայնությունն ինքնին բավարար չէ հեռակա դատաքննության կարգով գործի քննությունն իրականացնելու համար: Նույնիսկ մյուս պայմանների առկայության պարագայում դատարանն ինքն է որոշում վարույթը նման կարգով իրականացնելու նպատակահարմարությունը: Որպես վարույթը կառավարող, գործի արդյունավետ քննությունը կազմակերպող և իրականացնող սուբյեկտ՝ դատարանը բոլոր դեպքերում պետք է հաշվի առնի գործի հանգամանքները, ինչպես նաև հեռակա վարույթը դադարեցնելու և կրկին ընդհանուր կարգով գործի քննությունը վերսկսելու հավանականությունը: Թերևս դրանով էլ պայմանավորված է այն, որ Նախագծի 254 հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված է դատարանի՝ հեռակա դատաքննություն կիրառելու հայեցողական լիազորություն:

4) Հեռակա դատաքննություն կարող է կիրառվել բացառապես պատասխանողի առջև բացահայտված հայցի քննության համար: Պատասխանողի համար պետք է ապահովվի ներկայացված հայցի դեմ պաշտ-

պանվելու ողջամիտ հնարավորություն: Դրանով պայմանավորված՝ ընդհանուր կանոնների ուժով պատասխանողին վերապահվում է հայցադիմումը և կից փաստաթղթերը ստանալու պահից երկշաբաթյա ժամկետում հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու (128 հոդվ., մաս 1), մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը օրենքի պահանջների խախտմամբ ներկայացված պատասխանը կրկին ներկայացնելու (128 հոդվ., մաս 7), նույն ժամկետում հակընդդեմ հայց հարուցելու (129 հոդվ., մաս 1), փոփոխված հայցադիմումի վերաբերյալ դատարանի կողմից սահմանված ողջամիտ ժամկետում պատասխան ներկայացնելու (128 հոդվ., մաս 8), նախնական դատական նիստին մասնակցելու և մի շարք այլ հնարավորություններ: Տնօրինչականության սկզբունքի ուժով պատասխանողն ազատ է իր շահերի պաշտպանության մարտավարությունը որոշելու հարցում: Նա իր հայեցողությամբ է իրականացնում նշված իրավունքները, դատարանն էլ պարտավոր է ապահովել ողջամիտ պայմաններ դրանց իրացման համար: Եթե նախքան դատական նիստը պատասխանողը չի իրացնում նշված դատավարական իրավունքները, իսկ նիստին չներկայանալով՝ ըստ էության հրաժարվում է նաև դատավարության տվյալ փուլում հայցի դեմ պաշտպանվելու՝ օրենքով երաշխավորված և դատարանի կողմից ծանուցման փաստի ուժով ապահովված հնարավորությունից, ապա պատասխանողի նման վարքագիծը պետք է գնահատել որպես ընտրված մարտավարություն: Վերջինս կարող է պայմանավորված լինել նրանով, որ պատասխանողը վստահ է հայցը մերժման ենթակա լինելու հարցում կամ կարծում է, որ հայցի կապակցությամբ իր դիրքորոշումը լիարժեք ներկայացրել է հայցադիմումի պատասխանում: Հնարավոր է նաև, որ պատասխանողը, չունենալով հակընդդեմ պահանջներ, հայցի դեմ լուրջ առարկություններ և ապացույցներ, նախնական դատական նիստին չի ներկայանում, քանի որ չի ցանկանում անտեղի վատնել իր միջոցները և ժամանակը:

Բոլոր դեպքերում գործի քննությունը հեռակա դատաքննության կարգով կարող է իրականացվել բացառապես հայցադիմումի շրջանակներում ներկայացված հայցի առարկայի և հայցի հիմքերի շրջանակներում, որոնց վերաբերյալ պատասխանողը տեղեկացվել է հայցադիմումը և դրան կից փաստաթղթերը նրան ուղարկելու միջոցով⁷: Հենց այդ հայցից պաշտպանվելու իրավունքի պաշտպանության իրականացման համար դատարանը պետք է ապահովի ողջամիտ պայմաններ: Հետևաբար, եթե դատարանը բավարարում է հայցի առարկայի և (կամ) հիմքի փոփոխությունը թույլատրելու մասին հայցվորի միջնորդությունը, ինչի մասին պատասխանողն անտեղյակ է, տվյալ դա-

⁷ Տե՛ս «Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный)». М., 2014, էջ 441:

տական նիստում հեռակա դատաքննություն կիրառվել չի կարող (254 հոդվ., մաս 3): Հայցի առարկան և հիմքը կամ դրանցից յուրաքանչյուրը փոփոխելու վերաբերյալ հայցվորի միջնորդությունը բավարարելու դեպքում դատարանը նախնական դատական նիստը պետք է հետաձգի՝ պատասխանողին տրամադրելով փոփոխված հայցադիմումի վերաբերյալ հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու ողջամիտ ժամկետ (128 հոդվ., մաս 8):

Բնականաբար, փոփոխված հայցադիմումի վերաբերյալ հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետն անցնելուց հետո նշանակված դատական նիստին չներկայանալու և հեռակա դատաքննություն կիրառելու մյուս պայմանների առկայության դեպքում դատարանը կարող է գործը քննել քննարկվող վարույթի կարգով:

5) ***Հեռակա դատաքննություն կիրառվել չի կարող, եթե դատարանը վարույթ է ընդունել պատասխանողի ներկայացրած հակընդդեմ հայցը կամ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի հայցը*** (254 հոդվ., մաս 4): Տվյալ սահմանափակումը պայմանավորված է հեռակա դատաքննության պարզեցված բնույթով: Հակընդդեմ հայցը և վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ ներկայացնող երրորդ անձի հայցը վարույթ ընդունվելու դեպքում գործը բարդանում է, դատարանը ստիպված է լինում մեկ վարույթի շրջանակներում քննել երկու (կամ երեք) թեև փոխկապակցված, սակայն որոշակի առումով ինքնուրույն հայցեր, որոնց քննությունը հեռակա կարգով անհնար է: Չէ՞ որ նման դեպքերում հեռակա դատաքննություն կիրառելու համար դատարանը պետք է ստանա թե՛ սկզբնական հայցվորի, թե՛ հակընդդեմ պատասխանողի և թե՛ երրորդ անձի համաձայնությունը, մինչդեռ նրանցից որևէ մեկի չներկայանալու դեպքում նման համաձայնություն ստացվել չի կարող:

Հեռակա դատաքննության կարգը: Հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին դատարանը կայացնում է ***արձանագրային որոշում*** (255 հոդվ., մաս 1): Նախագիծը չի նախատեսում նախնական նիստից դուրս նման որոշում կայացնելու հնարավորություն: Հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին որոշումը կարող է կայացվել այն նախնական նիստում, որին պատասխանող կողմը չի ներկայացել և չներկայանալու պատճառների մասին չի տեղեկացրել դատարանին օրենքով նախատեսված միջնորդություններից որևէ մեկը ներկայացնելու միջոցով: Տվյալ նիստում հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին որոշում չկայացնելու դեպքում նման որոշում կայացնելու հնարավորությունը սպառվում է:

Նախագծի 255 հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունից բխում է, որ նախքան հեռակա դատաքննության մասին որոշում կայացնելը դատարանը պետք է ըստ անհրաժեշտության կատարի 153 հոդվածով

նախատեսված նախապատրաստական գործողությունները, օրինակ՝ հայցվորի հետ քննարկի հայցի առարկան և հիմքը, վիճելի իրավահարաբերության բնույթը, կիրառելի իրավական նորմերը, պատասխանողի առարկությունների փաստական և իրավական հիմքերը, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը և այլն: Տվյալ պահանջի կատարումը թույլ կտա նախքան հեռակա դատաքննության անցնելը վեր հանել նման կարգով գործը քննելու անհնարի-նությունը կամ աննպատակահարմարությունը: Չէ՞ որ, օրինակ, գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստերի շրջանակը և ապացուցման պարտականության հարցերը քննարկելու արդյունքում հայցվորի մոտ կարող է ի հայտ գալ նոր ապացույցներ կամ նոր միջնորդություններ ներկայացնելու կամ հայցը փոփոխելու անհրաժեշտություն, վիճելի իրավահարաբերության բնույթը և դատավարության մասնակիցների կազմը քննարկելիս դատարանը կարող է հետևության գալ, որ անհրաժեշտ է գործի քննությանը ներգրավել երրորդ անձ և այլն:

Հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին արձանագրային որոշումը կայացնելուց անմիջապես հետո դատարանը ձեռնամուխ է լինում պատասխանողի բացակայությամբ գործի դատաքննությանը: Նշվածը ենթադրում է, որ դատարանը չի կրում դատաքննություն սկսելու մասին պատասխանողին ծանուցելու պարտականություն: Անցումը նախնական նիստից դատաքննության կատարվում է նույն նիստում: Ընդ որում, գործի դատաքննությունը սկզբունքորեն կարող է ավարտվել նույն օրը:

Նախագիծը չի անդրադառնում այն հարցին, թե պարտավոր է արդյոք դատարանը ծանուցել պատասխանողին դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին այն դեպքերում, երբ չի ավարտում գործի դատաքննությունը հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին որոշում կայացնելու օրը և հետաձգում է դատական նիստը: Կարծում ենք, որ այդ հարցին պետք է տալ դրական պատասխան, քանի որ դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին չտեղեկացված գործին մասնակցող անձի բացակայությամբ գործը քննելը դատական ակտն անվերապահորեն բեկանելու հիմք է (324 հոդվ., մաս 2, կետ 2): Պետք է նկատի ունենալ, որ թեև նախնական նիստին չներկայանալը հեռակա դատաքննություն կիրառելու հիմք է, այն չի բացառում պատասխանողի՝ հաջորդ նիստերին ներկայանալու և հայցի դեմ պաշտպանվելու իրավունքը: Այդ մասին վկայում է նաև Նախագծի 256 հոդվածի 1-ին մասի բովանդակությունը, որից ուղղակիորեն բխում է, որ պատասխանողը հեռակա դատաքննության կարգով գործի քննության ընթացքում կարող է ներկայացնել նոր ապացույցներ՝ դրանք թույլատրելու միջնորդությամբ, ինչպես նաև ապացույցներ ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ, որոնք բավարարելու դեպքում դատարանը պետք է դա-

դարեցնի հեռակա դատաքննությունը և գործը քննի ընդհանուր կարգով:

Հեռակա դատաքննության կարգով գործի ըստ էության քննությունը կատարվում է ընդհանուր հայցային վարույթի կանոնների պահպանմամբ (255 հոդվ., մաս 1): Հեռակա դատաքննության ընթացքում դատարանի և գործին մասնակցող անձանց գործողությունները սկզբունքորեն չեն տարբերվում ընդհանուր կարգով դատաքննության ժամանակ կատարվող գործողություններից: Վարույթը հեռակա բնույթ ունի միայն դատական նիստին չներկայացած պատասխանողի համար⁸:

Հետևելով Անդրազգային սկզբունքների 15.3 կետի պահանջներին՝ մայրցամաքային իրավական համակարգի զարգացած երկրների օրինակով Նախագծով սահմանվել է. «Հեռակա դատաքննության կարգով գործի ըստ էության քննության ընթացքում դատարանն ընդհանուր հիմունքներով հետազոտում է գործին մասնակցող անձանց կողմից մինչև հեռակա դատաքննություն կիրառելու մասին որոշում կայացնելը պատասխանողի առջև բացահայտված ապացույցները՝ հաշվի առնելով նաև հայցադիմումի պատասխանում արտահայտված դիրքորոշումը» (255 հոդվ., մաս 2): Այլ կերպ ասած՝ դատարանը դատական նիստում գործին մասնակցող ներկայացած անձանց և նրանց ներկայացուցիչների մասնակցությամբ բանավորության, անմիջականության, մրցակցության և իրավահավասարության սկզբունքների պահպանմամբ պետք է հետազոտի գործ հարուցելու և այն դատական քննության նախապատրաստելու ժամանակ գործին մասնակցող անձանց, այդ թվում՝ պատասխանողի ներկայացրած ապացույցները, հաշվի առնի նրանց փաստարկները, առարկությունները և իրավական դիրքորոշումը:

Գործի քննությունն ավարտելը և հեռակա դատաքննության կիրառառումը դադարեցնելը: Ապացույցները հետազոտելուց հետո նախագահողը, ավարտելով գործի դատաքննությունը, հայտարարում է վերջնական դատական ակտի հրապարակման ժամանակը և վայրը: Քանի որ հեռակա դատաքննության կարգով գործի ըստ էության քննությունը կատարվում է ընդհանուր հայցային վարույթի կանոնների պահպանմամբ, ապացույցները հետազոտելուց հետո նախագահողը նախքան գործի քննությունն ավարտելու մասին հայտարարելը գործին մասնակցող անձանց պետք է հարցնի, թե նրանք արդյոք չեն ցանկանում ներկայացնել լրացուցիչ նյութեր՝ դրանք հետազոտելու միջնորդությամբ (163 հոդվ., մաս 1): Նախագահողը գործի դատաքննությունը պետք է ավարտի միայն նման միջնորդությունների բացակայության դեպքում:

Քանի որ հեռակա դատաքննություն կիրառելու դեպքում դատա-

---

⁸ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 442:

րանը չի կայացնում ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում, ուստի քննարկվող վարույթում չեն գործում հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու, հայցը փոփոխելու, ապացույցներ, դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություններ ներկայացնելու, նոր նյութափրավական փաստեր վկայակոչելու, հակընդդեմ պահանջներ ներկայացնելու, երրորդ անձանց վարույթ մտնելու ժամանակային սահմանափակումները, որոնք նախատեսված են ընդհանուր հայցային վարույթում (128 հոդվ., մաս 7, 155 հոդվ., մաս 1, 59 հոդվ., մաս 3, 156 հոդվ., 129 հոդվ., մաս 1, 34 հոդվ., մաս 1): Հետևում է, որ գործին մասնակցող անձինք նշված գործողությունները կարող են կատարել նաև հեռակա դատաքննության կարգով գործի քննության ընթացքում մինչև գործի դատաքննությունն ավարտելու մասին հայտարարելը⁹:

Նշվածը հաշվի առնելով՝ Նախագիծը նախատեսում է հեռակա դատաքննությունը դադարեցնելու հիմքերը և դատավարական կարգը: Մասնավորապես սահմանվում է, որ դատարանը որոշում է կայացնում հեռակա դատաքննության կիրառումը դադարեցնելու և գործի քննությունն ընդհանուր կարգով իրականացնելու մասին, եթե՝

1) գործը հեռակա դատաքննության կարգով քննելու ընթացքում գործին մասնակցող անձը ներկայացրել է նոր ապացույց այն թույլատրելու միջնորդությամբ կամ նոր ապացույց ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդություն, և այդ միջնորդությունը դատարանը բավարարել է.

2) գործը հեռակա դատաքննության կարգով քննելու ընթացքում ի հայտ են եկել այլ հանգամանքներ, որոնք պարզելու համար անհրաժեշտ է գործի քննությունն անցկացնել ընդհանուր կարգով (256 հոդվ., մաս 1):

Դատաքննության կիրառումը դադարեցնելու և գործի քննությունն ընդհանուր կարգով իրականացնելու մասին որոշումը կայացնելու դեպքում դատարանը վերսկսում է նախնական դատական նիստը: Նշված որոշումը՝ նախնական դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին նշումով, եռօրյա ժամկետում պատվիրված նամակով՝ հանձնման մասին ծանուցմամբ ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց (256 հոդվ., մաս 2, 3):

Վերջնական դատական ակտը: Նախագծի 257 հոդվածի համաձայն՝ հեռակա դատաքննության կարգով կայացվող վերջնական դատական ակտի վրա տարածվում են Օրենսգրքի ընդհանուր կանոնները: Թեպետ հեռակա դատաքննությունը պարզեցված է, բայց քննարկվող վարույթի կարգով կայացվող վերջնական դատական ակտը պետք է բավարարի լիարժեք դատաքննության հիման վրա կայացված վերջ-

⁹ Ուշագրավ է, որ Նախագծում տեղ գտած ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ գործի դատաքննությունը ավարտվելուց հետո մինչև վճռի հրապարակումը գործին մասնակցող անձինք չեն կարող ներկայացնել միջնորդություններ: Այդ ժամանակահատվածում ներկայացված միջնորդությունները ենթակա չեն քննարկման (163 հոդվ., մաս 2):

նական դատական ակտին ներկայացվող բոլոր պահանջները (լինի օրինական, հիմնավորված, պատճառաբանված և այլն): Ընդհանուր կանոնները տարածվում են նաև հեռակա դատաքննության կարգով վերջնական դատական ակտը կայացնելու, հրապարակելու, գործին մասնակցող անձանց հանձնելու (ուղարկելու) և օրինական ուժի մեջ մտնելու վրա:

Պետք է նկատի ունենալ, որ հեռակա դատաքննության կարգով վճռի կայացումն ամենևին էլ չի նսեմացնում այս վճռի՝ որպես արդարադատության ակտի նշանակությունը: Այն օժտվում է օրինական ուժի մեջ մտած վճռի բոլոր հատկանիշներով՝ անհերքելիությամբ, բացառիկությամբ, պարտադիրությամբ, նախադատելիությամբ և կատարելիությամբ¹⁰:

Հեռակա դատաքննության կարգով կայացված վերջնական ակտի բողոքարկումը: Անդրազգային սկզբունքների 15.4 կետի համաձայն՝ հեռակա (դեֆոլտային) վճիռը ենթակա է բողոքարկման կամ անվավեր ճանաչման: Սկզբունքներին կից մեկնաբանություններում նշվում է, որ «դատավարության մասին ազգային օրենքը պետք է նախատեսի կանոններ, որոնք թույլ կտան կողմերին բողոքարկել վճիռը վերադասատյաններում կամ վիճարկել վճիռն այն կայացրած դատարանում, եթե այդ վճիռը կայացվել է առանց պահպանելու դեֆոլտը կարգավորող կանոնները» (կետ P-15F): Ընդ որում, սահմանվում է սկզբունք, ըստ որի՝ «այն կողմը, որի դեմ դեֆոլտի վճիռ է կայացվել, պետք է իրավունք ունենա ներկայացնելու ապացույց, որ ծանուցումը բացակայում էր, կամ ներկայացնելու որևէ այլ պատշաճ պատճառաբանություն» (P-15G):

Հեռակա դատաքննության վարույթն էլ ավելի պարզեցնելու և հնարավոր դատական սխալներն ու չարաշահումները բացառելու նկատառումներից ելնելով՝ Նախագիծը մշակելիս որոշում է կայացվել հրաժարվել եվրոպական որոշ երկրների և ՌԴ-ի օրենսդրություններով նախատեսված՝ վճիռն այն կայացնող դատարանի կողմից պատասխանողի միջնորդությամբ վերացնելու հնարավորությունից: Փոխարենը, ի լրումն դատական ակտերի բեկանման այլ հիմքերի, Նախագիծով նախատեսվել է, որ չծանուցված պատասխանողի բացակայության պայմաններում քննված գործով կայացված վճիռը ենթակա է բեկանման (324 հոդվ., մաս 2, կետ 2), իսկ եթե բողոք բերողի դիրքորոշումը հաստատող և վերաքննիչ դատարան ներկայացված ապացույցն առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ժամանակ չի ներկայացվել գործին մասնակցող անձի կամքից անկախ հանգամանքներով (այն է՝ հարգելի պատճառներով), ապա վերաքննիչ դատարանը բեկանում է դատական ակտը և գործն ուղարկում է համապատասխան դատա-

¹⁰ Տե՛ս **Ռ. Գ. Պետրոսյան**, նշվ. աշխ., էջ 470:

բան՝ նոր քննության, եթե գտնուի է, որ ներկայացված ապացույցն էական նշանակություն ունի գործի լուծման համար (335 հոդվ., մաս 2):

Կարծում ենք, որ նման կարգավորումը պարունակում է դատական նիստին հարգելի պատճառներով չներկայացած և վերջիններիս մասին դատարանին հայտնելու հնարավորությունից օբյեկտիվորեն զրկված պատասխանողի իրավունքների ապահովման գործուն երաշխիք:

Ամփոփելով շարադրվածը՝ կարելի է հետևություն անել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարությունում քննարկվող ինստիտուտի ներդրումն անշուշտ դրական երևույթ է: Այն խախտված և վիճարկվող սուբյեկտիվ իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության մասին սահմանադրական դրույթների իրացման կարևորագույն երաշխիքներից է, որը միևնույն ժամանակ հնարավորություն կտա բեռնաթափելու դատարանները՝ դրանց ազատելով քաղաքացիական վեճերը քննելու բարդ, ժամանակատար ու ծախսատար դատավարական ձևից, ուժեղացնելու իրավունքի նախականիչ գործառույթը, իրավունքի սուբյեկտների մեջ դաստիարակելու իրենց վրա դրված դատավարական պարտավորությունները ժամանակին կատարելու պատասխանատվություն:

Բանալի բառեր – *արդարադատության արդյունավետություն, դատարանների ծանրաբեռնվածություն, գործի նախապատրաստում դատաքննության, պարզեցված ընթացակարգեր, հեռակա դատաքննություն*

СЕРГЕЙ МЕГРЯН – Заочное производство в проекте гражданского процессуального кодекса РА. – В статье рассматривается институт заочного производства, предусмотренный в проекте ГПК Армении. Проанализированы сущность и основные особенности данного вида производства, его основные преимущества и роль с точки зрения снижения судебной нагрузки, оптимизации рассмотрения и разрешения гражданских дел и повышения эффективности правосудия. На основе доктринальных подходов к основным особенностям заочного производства, а также транснациональных стандартов гражданского процесса и опыта зарубежных стран рассмотрены вопросы, касающиеся применения заочного производства, особенности процессуального порядка рассмотрения и разрешения гражданского дела. Кроме того, в статье проанализирован процессуальный порядок обжалования заочного решения суда. Сформулированы и обоснованы замечания и предложения по усовершенствованию заочного производства.

Процедуру заочного производства, предусмотренную проектом ГПК РА, можно считать удачной и соответствующей международным стандартам. Она существенно снизит судебную нагрузку, сократит временные и финансовые затраты лиц, участвующих в деле, ускорит получение судебной защиты и в целом реализацию важнейших задач судопроизводства – процессуальной экономии и оптимизации рассмотрения и разрешения гражданских дел.

Ключевые слова: *эффективность правосудия, судебная нагрузка, подготовка дела к судебному рассмотрению, упрощённые процедуры, заочное производство*

SERGEY MEGHRYAN – *Default Judgment in the Draft Civil Procedural Code of the RA.* – The institution of default judgment (proceedings in absentia) envisaged in the draft Civil Procedural Code of the Republic of Armenia is discussed in the article presented. The essence and key features of the judgment mentioned, its main advantages and the role in terms of reducing court load, optimization of hearings, settlement of civil cases and enhancing the efficiency of justice are analyzed.

Based on doctrinal approaches on the peculiarities of considering cases in default judgment as well as analysis of transnational standards of civil procedure and foreign practice the author has conducted detailed study on the grounds of applying default judgment, the circumstances excluding consideration of cases in default judgment and the peculiarities of the procedural order of consideration and settlement of civil cases. Along with this, the article scrutinizes the procedural order of challenging the default judgment.

Within the article the author has formulated and substantiated a range of suggestions and remarks aimed at amending default judgment.

The conclusion is drawn up that the default judgment envisaged in the draft Civil Procedural Code of RA should be considered as successful and in line with transnational standards of settlement of cases through the mentioned institution. In the author's opinion, it may facilitate the considerably reduction of the court load, elimination of time and financial expenses of persons involved in the case, expedient granting of judicial protection and realization of the most important tasks of litigation in general – procedural economy and optimization of consideration and settlement of civil cases.

Key words: *efficiency of justice, court load, preparation of the case for court hearing, simplified procedure, default judgment*